

تغییر مذهب در ایران

دین و قدرت در ایران عصر صفوی

رولاجردی ابی صعب

مترجم: منصور صفت گل

www.ketab.ir

مجله مذهب در ایران

مجله مذهب در ایران عصر صفوی

رولا جردی ابی صعب

ترجمه منصور صفت گل

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۴۲۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجف

چاپ و صحافی: الغدير

سرشناسه: ابی صعب، رولا جردی؛ Rula Jurdi Abisaab

عنوان و نام پدیدآور: تغییر مذهب در ایران: دین و قدرت در ایران عصر صفوی / رولا جردی ابی صعب؛

مترجم: منصور صفت گل

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری: ۵۷۲ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۳۷۲-۳

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابخانه. یادداشت: نمایه.

عنوان اصلی: Converting Persia: Religion and Power in the Safavid Empire

موضوع: شیعه - ایران - تاریخ - قرن ۱۰-۱۲ق.

موضوع: Shi'ah - Iran - History - 16-18th Century

شناسه افزوده: صفت گل، منصور، ۱۳۴۰- مترجم.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: الف ۱۳۹۵ ت ۷۲ الف ۲/ ۲۳۹ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۵۳۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۸۳۷۰۷

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۱	پیش‌گفتا
۱۷	بررسی و تمایزات مترجم
۱۷	مقدمه
۲۵	مهاجران عاملی در ایران و صفوی (چشم‌انداز عمومی)
۳۵	دوره یکم
۵۶	دوره دوم
۷۰	دوره سوم
۷۷	سپاسگزاری
۷۹	دیباچه نویسندگان
۸۹	فصل اول
۹۱	۱. دیهیم صوفی و شعایر فقهی صفویان و فقهای مهاجر
۹۵	۲. سلطان و «اعتبار» مذهبی
۱۰۱	۳. کشمکش‌های داخلی: اشرافیت ایرانی، قزلباشان و مجتهدان عاملی
۱۰۴	۴. نوآوری در تشیع: کرکی (درگذشت ۱۵۳۳ م / ۹۴۰ ق) در مقام مجتهد دربار
۱۱۳	۵. نماز جمعه: تشیع به مثابه رویه دولت
۱۱۵	۶. از حاشیه‌نشینی تا امتیاز و سعادت
۱۱۸	۷. درست‌کشی: طرد صوفیان و قصه‌خوانان
۱۲۳	۸. ابزارهای نوگروشی
۱۲۴	۹. ترجمه و انتقال حکم شرعی

۱۲۷.....	۱۰. اقدام‌های بعدی و پیامدها.....
۱۳۱.....	فصل دوم.....
۱۳۳.....	۱. هدایت دنیای شهریار توسط مجتهدان.....
۱۳۷.....	۲. هدف‌های یک جدل.....
۱۴۰.....	۳. مجتهدان برتر و مجتهدان کاذب.....
۱۴۳.....	۴. دمان و سواس شاه: خلوص عبادی و نماز جمعه.....
۱۴۶.....	۵. تغییر مذهب و توافق در هرات.....
۱۴۹.....	۶. «عادی سازی» تسنن؟.....
۱۵۵.....	۷. شما ضد من.....
۱۵۹.....	۸. جایگزینی.....
۱۶۳.....	۹. پیامدها.....
۱۶۵.....	۱۰. خلاصه و نتایج.....
۱۶۹.....	فصل سوم.....
۱۷۱.....	۱. سلطنت شاه عباس، دوره نظم تشیلا: علما (۱۶۲۹-۱۵۸۷ / ۱۰۳۸-۹۹۵).....
۱۷۴.....	۲. مجتهدان منصوب و تجدید ساختار دولت.....
۱۷۹.....	۳. کتاب‌های شیعی عهد شاه عباس: برای استفاده فرهیختگان و توده مردم.....
۱۸۲.....	۴. آزرده از همراهی پادشاهان: «بهایی مار» مز و قدسین زیاد است!.....
۱۸۵.....	۵. علمای شیعه در خدمت سلطنت.....
۱۹۷.....	۶. تشخیص عدم توافق علما.....
۲۰۱.....	۷. میرداماد (درگذشت ۲-۱۶۳۱ / ۱۰۴۱): فقیه- فیلسوف.....
۲۰۴.....	۸. خلق عالم درون یا بیرون از زمان.....
۲۱۰.....	۹. آزادی بشری، یقین و شریعت.....
۲۱۴.....	۱۰. شاه عباس و مناظره مذهبی اسلامی- مسیحی احمد علوی.....
۲۱۸.....	۱۱. لطف‌الله میسی (درگذشت ۲۳-۱۶۲۲ / ۱۰۳۲) در اصفهان.....
۲۲۰.....	۱۲. بدگمانی شاه عباس: مسجد شیخ لطف‌الله و اصناف میدان کهنه.....
۲۲۸.....	۱۳. خلاصه و نتایج.....
۲۳۱.....	فصل چهارم.....
۲۳۳.....	۱. شک صفوی، اعتراض همگانی و دیدگاه خردگرا.....

۲۳۶	۲. نیروهای اجتماعی از سطوح پایین جامعه.....
۲۴۳	۳. روزی روزگاری، یک عاملی.....
۲۴۶	۴. امکانات علما.....
۲۵۰	۵. آرایه تازه‌ای در سلطنت: خلیفه سلطان.....
۲۵۴	۶. زائر مسکین عاملی و شکوهی که بود.....
۲۵۵	۷. ثبات شاهنشاهی صفوی و تثبیت موقعیت تشیع.....
۲۵۷	۸. مدعیان جدید عرصه وزارت.....
۲۶۲	۹. بیماری گری: تنش بر سر عقل‌گرایی در تفسیر.....
۲۷۳	۱۰. ناراضان در رویه‌های نماز جمعه.....
۲۷۸	۱۱. کسب شفا عنده: مجتهدان در وضعیت دفاعی.....
۲۸۱	۱۲. چارچوب‌های «مفید» و «ضرورت» زبان عربی.....
۲۸۴	۱۳. خلاصه و نتایج.....
۲۸۹	فصل پنجم.....
۲۹۱	۱. کشف دیگر بار احادیث و انتقالات جوی.....
۲۹۲	۲. ناآرامی و آشفتگی.....
۲۹۶	۳. فرمان سلطنتی برای اقامه نماز جمعه.....
۳۰۰	۴. محمدباقر مجلسی، عالم درباری اصولی- اخلاقی.....
۳۰۴	۵. امامت و معرفت‌شناسی به جای دولت ناتوان.....
۳۰۷	۶. در جوار پادشاه: محمد حز عاملی (وفات ۱۱۰۴/ ۱۶۹۲).....
۳۱۱	۷. در بیان آشکار نام مهدی [عج].....
۳۱۱	۸. درباره تنباکو.....
۳۱۳	۹. مجادله برای کسب تولیت سیاسی: فقها و صوفیان.....
۳۱۸	۱۰. خلاصه و نتایج.....
۳۲۳	نتیجه.....
۳۳۷	پیوست‌ها.....
۳۳۹	پیوست I: علمای عاملی در ایران عصر صفوی ۱۵۰۱-۱۷۳۶ م.....
۳۴۹	پیوست II: مناصب و مشاغل علمای مهاجر عاملی.....
۳۵۳	پیوست III: دستاوردهای فکری علمای مهاجر عاملی.....

۳۸۳	پی‌نوشت‌ها
۳۸۵	پی‌نوشت‌های بررسی و توضیحات مترجم
۴۱۵	پی‌نوشت‌های نویسنده: دیپاچه
۴۱۹	فصل اول
۴۳۵	فصل دوم
۴۵۱	فصل سوم
۴۷۵	فصل چهارم
۴۹۵	فصل پنجم
۵۰۵	نتیجه
۵۰۷	پیوست I: علمای عاملی در ایران عهد صفوی ۱۷۳۶-۱۵۰۱
۵۱۱	پیوست II: مآخذ و اشتغالات علمای مهاجر عاملی
۵۱۳	پیوست III: شاگردانی فکری علمای مهاجر عاملی
۵۱۷	کتابنامه
۵۱۷	۱. نسخه‌های خطی
۵۱۹	۲. منابع
۵۲۷	۳. پژوهش‌ها
۵۴۱	۴. پایان‌نامه‌های دکتری
۵۴۳	فهرست آیات
۵۴۵	فهرست اشعار
۵۴۷	نمایه
۵۶۵	نمایه موضوعی

پیشگفتار

در پرتو روزی انزلب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه تعالیم عالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مرقی و نجات‌بخش آدمی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش‌های اسلامی از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح سرزنده‌ی آنان شد و از دیگر سوباعث نمایان‌ترشدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب‌ای بشری و نظام‌های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظر به برتری و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراهم‌سازی شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین ربیبین و عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد

علمی- فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی
آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان حجت‌الاسلام
والمسلمین علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و
غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و
پن پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری
دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

«پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی» که متشکل از پنج گروه
«فرهنگ پژوهی»، «مطالعات انقلاب اسلامی»، «تاریخ و تمدن»، «غرب‌شناسی» و
«ادبیات» است، در راستای ساماندهی تأمل‌ها و کاوش‌ها در خصوص
تحولات فرهنگی اجتماعی می‌کوشد زمینه تولید آثاری با جهت‌گیری انتقادی
و بومی را در مورد مسائل و مشکلات حوزه‌های یادشده فراهم سازد.

۱. شناخت و بازپرس، معاریث مکتوب علمی اسلامی در حوزه تاریخ،
تمدن، فرهنگ و هنر ایران و اسلام

۲. تحقیق در زمینه تحولات، مبانی و مسائل تمدن، فرهنگ و هنر اسلامی
ایرانی؛

۳. تحلیل و بازکاوی کاستی‌های دیرین، آسیب‌شناسی وضعیت کنونی و
بررسی چشم‌انداز و چالش‌های آتی فرهنگ و تمدن اسلامی و ارائه راه‌کارهای
شایسته برای احیا و ارتقای فرهنگ و هنر اسلامی ایران و تدقیق پیوند نسل
امروز با آن؛

۴. بررسی و تبیین نظری پیشینه، مبانی، هدف‌ها و فرایند تحقق انقلاب
اسلامی و مطالعه و بازشناسی مسائل و موانع انقلاب و راه‌های تحکیم اصول و
توسعه آرمان‌ها و ارزش‌های متعالی آن و مصون‌سازی طبقات اجتماعی در قبال
تازش فکری- فرهنگی بیگانگان؛

۵. بازشناسی ماهیت و مؤلفه‌های فکر و فرهنگ غربی و نقد و ارزیابی
علمی دستاوردهای تمدن جدید، بررسی راه‌های توسعه اندیشه اسلامی و طرق

اصطیاد عناصر انسانی و عقلانی فرهنگ و تمدن دیگر ملل؛

۶. نقد آثار منتشره و آرای مطرح شده در حوزه های مطالعاتی پژوهشکده.

نوشتار حاضر که نتیجه تلاش علمی مترجم ارجمند جناب آقای دکتر منصور صفت گل در گروه تاریخ و تمدن پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی است، به موضوع تغییر مذهب در عصر صفوی می پردازد.

نویسنده کتاب خانم رولا جردی ابی صعب پژوهشگر لبنانی الاصل است و در حال حاضر در دانشگاه مک گیل کانادا به تدریس اشتغال دارد. خانم دکتر ابی صعب تحصیلات خویش تا دوره کارشناسی را در دانشگاه لبنان و دوره های پس از آن را در آمریکا و آمریکا در دانشگاه پیل در آمریکا طی کرد. ایشان اکنون در مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل به تدریس تاریخ خاورمیانه و تاریخ شیعه به ویژه در قرن های شانزدهم تا هجدهم میلادی اشتغال دارد. از ایشان کتاب ها و مقالاتی منتشر شده که افزون بر کتاب حاضر، می توان به کتاب اخیر ایشان درباره شیعیان لبنان در سده بیستم میلادی اشاره کرد.

مترجم کتاب اکنون استاد گروه تاریخ دانشگاه تهران است. حوزه اصلی پژوهشی مترجم، تاریخ تحولات نهادهای مذهبی و اجتماعی ایران در سده های دهم تا دوازدهم / شانزدهم تا هجدهم با تأکید بر فضای اندیشه ای است. افزون بر آن، روند تاریخ نگاری در ایران و تحولات آن از آغاز تا زمان معاصر با تأکید بر تاریخ نگاری عصر صفویه از دیگر حوزه های علاقه پژوهش مترجم به شمار می رود. کتاب ساختار نهاد و اندیشه دینی در ایران عصر صفوی، تاریخ تحولات دینی ایران در سده های دهم تا دوازدهم هجری و کتاب درویش و صفویان و تاریخ نویسی در روزگار فرمانروایی شاه عباس صفوی (ترجمه) و تصحیح چند نسخه خطی از متون دوره صفویه و پس از آن مانند مرآت واردات و شجرة الملوك از جمله آثار مترجم است.

پس از بنیاد نهاده شدن فرمانروایی صفویان در ایران، تحولات مذهبی و سیاسی چشمگیری رخ داد. مهم ترین این تحولات، ظهور تشیع اثنی عشری به

مثابه مذهب رسمی در ایران بود. صفویان برای انجام این امر ضمن اتکا به ساختار دینی و عالمان ایرانی، برای کمک به عالمان شیعه جبل عامل در لبنان و نیز استفاده از تخصص فقهی آنان، گروهی از آنان را به ایران دعوت و در تشکیلات دینی از آنها بهره بردند. این موضوع در پژوهشی نو و با استفاده از مجموعه تحقیقات حاضر و منابع تازه یافته شده مورد بررسی قرار گرفته است و اثری مهم آن همین نگاه تازه به موضوع و استفاده از منابع کمتر شناخته شده است.

تحقیق حاضر بر اساس نظریه رابطه قدرت سیاسی با دانش انجام یافته است. فرض این بوده که میان این دو رابطه‌ای دوسویه برقرار است. در شکل خاص، در این پژوهش بر ارتباط میان دانش مذهبی و اتکای نهاد سیاسی به نهاد دینی تأکید شده است. هرگاه در حوزه سیاسی به ضرورت تغییری رخ می‌داد، این تغییر بر نهاد دینی تأثیر می‌گذاشت و هرگاه در نهاد دینی تحولی صورت می‌گرفت، این امر با سرعت بر سیاست و جامعه مؤثر واقع می‌شد. مهاجرت فقیهان سنی به ایران عصر صفوی و کارکرد آنان در تشکیلات دیوانی دینی ایران در این عصر در پرتو چنین نظریه‌ای با استفاده از روش تحلیل گفتمان مورد بررسی قرار گرفته است.

بر خود لازم می‌دانیم از تلاش‌های علمی و ارزشمند مترجم محترم، جناب آقای دکتر منصور صفت گل قدردانی و تشکر نمایم. همچنین از شورای علمی گروه تاریخ و تمدن آقایان حجت‌الاسلام والمسلمین علی اکبر رشاد، حجت‌الاسلام والمسلمین علی ذوعلم، حجت‌الاسلام والمسلمین محمد هادی دوست‌محمدی، دکتر محمدامیر شیخ‌نوری، دکتر محمد سپهری، دکتر علی بیگدلی، دکتر یعقوب توکلی، دکتر حسین احمدی، سیدضیاءالدین میرمحمدی، حجت‌الاسلام والمسلمین غلامحسن محرمی، دکتر شهریار شجاعی‌پور و نیز ارزیابان محترم این تحقیق، آقایان دکتر محمد سپهری و دکتر شهریار شجاعی‌پور، حجت‌الاسلام والمسلمین علی ذوعلم و دکتر یعقوب توکلی که با ارائه نظرهای ارزشمند خود بر غنای این اثر افزودند، کمال سپاس و امتنان را

داریم. از سازمان محترم انتشارات که در آماده‌سازی و چاپ اثر، مجدانه تلاش نمودند سپاسگزاریم. در خاتمه امیدواریم نظرها و دیدگاه‌های خوانندگان عزیز و علاقه‌مندان، ما را در اصلاح و تکمیل این اثر و تولید آثار گرانشنگ دیگر یاری رسانند.

گروه تاریخ و تمدن
پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی

www.ketab.ir